

Architectuur- onderzoek in Hilversum

PLEIDOOI VOOR BEHOUD VAN KARAKTERISTIEK!

De vestingbouw en de gouden eeuw gingen aan het heidedorp voorbij. In 1766 brandde het bovendien af. Een grote uitbreiding onderging Hilversum na het midden van de 19de eeuw, waarbij prachtige villawijken en landgoederen werden aangelegd. Ook in het begin van deze eeuw kreeg het dorp een grote impuls, toen qua aanleg en architectuur vermaarde arbeiderswijken tot stand kwamen in dit voor de tapijtindustrie belangrijke centrum.

Veel van de villa's en andere voor het historische beeld belangrijke gebouwen zijn inmiddels gesloopt; niettemin deed Hilversum in 1969 aan het Ministerie van CRM het voorstel een aantal panden onder rijksbescherming te brengen: het werden er vier. In 1973 stelde de stedenbouwkundige dienst voor het kerngebied een concept monumentenlijst samen. Voorgesteld werd het aantal rijksmonumenten met drie uit te breiden en 50 panden op een gemeentelijke monumentenlijst te zetten. Een jaar later kwam de gemeentelijke monumentenverordening.

Een op grond van die gemeentelijke verordening ingestelde monumentencommissie bracht in 1978 een stimulerende nota uit.

In deze nota werd aandacht gevraagd voor de 'kleine monumenten'; vanwege hun culturele waarde als facet van het milieu. Voor een monumentenbeleid zou een richtlijnenplan moeten worden opgesteld, waarbij de burgerij betrokken zou moeten worden om de herinneringswaarde van het verleden levend te houden.

Ook werd in deze nota een beelddocumentatie aanbevolen. Het beleidsprogramma van de Raad voor 1978-1982 speelde daarop in: uitgangspunt voor het monumentenbeleid zou zijn het handhaven van de herkenbaarheid en identiteit; evaluatie van het bestaande beleid moest plaats hebben.

Het in 1982 door de Raad vastgestelde Structuurplan voor de bebouwde kom houdt rekening met genoemd beleidsprogramma: geïntroduceerd werd het begrip 'waardevolle dorps- en buurtgezichten', een begrip met een plaatselijke betekenis.

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID BEVOLKING

Crisissituatie en bezuinigingen lijken ongunstig voor het behoud van cultureel erfgoed. Naast de verworvenheden ontstaan nieuwe onzekerheden, maar daaruit groeit wel een toenemende behoefte aan herkenbaarheid van leef- en woonomgeving. Ook komt er meer aandacht voor de historie en voor behoud van eigen karakter van dorp en stad. Zelfwerkzaamheid en eigen verantwoordelijkheid nemen toe. En misschien worden restauraties mogelijk door werklozen met behoud van uitkering. Decentralisatie van monumentenzorg zal regionale en lokale taken vergroten. De Vereniging van Vrienden van het Gooi draagt zorg voor natuur en milieu en heeft een toenemende belangstelling voor het behoud van cultuurwaarden. De Stichting Tussen Vecht en Eem streeft naar het behoud van waardevolle terreinen en gebou-

wen in de regio. De Hilversumse historische kring 'Albertus Perk' komt op voor de monumentenzorg en het respect voor het verleden in Hilversum. Daarnaast is er de Dudokstichting die bij de gebruikers van zijn gebouwen en de bevolking begrip wil opwekken voor Dudok's visie. De in 1981 opgerichte stichting 'Hilversum PAS OP' wil het behoud van historisch en architectonisch belangrijke gebouwen veilig stellen; zowel adviserend als daadwerkelijk door aankoop en door restauratie.

EEN ARCHITECTUURONDERZOEK

In 1980 gaven B en W van Hilversum opdracht aan het stedenbouwkundig bureau ir F. J. Zandvoort een onderzoek te doen naar de architectonische betekenis van de bebouwing.

Doel was het verkrijgen van gegevens:

– om de verscheidenheid en samenhang van

de architectuur te kunnen betrekken in het ruimtelijke ordeningsbeleid.

– als uitgangspunt voor een monumentenbeleid.

CRITERIA

In maart 1983 is een rapport uitgebracht. Het omvat vooral een gesystematiseerde inventarislijst. Voor de selectie en waardering werden criteria gehanteerd:

- oriëntatie,
 - per pand de aansluiting op het wegennet en de omgeving
 - per complex de eenheid in stedenbouw, beplanting en architectuur
- architectonische stroming, de architectonische herkenbaarheid
- gaafheid, de oorspronkelijke bedoeling van de architect
- historisch kader, de voor Hilversum belangrijke historische periode
- representatie, de mate van voorkomen.

BIJNA 200 OBJECTEN

Geselecteerd werden 191 objecten. De hoogste categorie is die die in bijzondere mate het gezicht van Hilversum bepaalt; de midden-categorie die van het karakter van de deelgebieden; die in categorie drie zijn van betekenis voor de identiteit van wijken en straten. Per deelgebied werden panden en complexen gedetailleerd behandeld.

Het is te betreuren, dat de beperking van het budget geen betere behandeling toeliet van de sociaaleconomische, sociaalculturele en ruimtelijke ontwikkeling van Hilversum.

De samenhang tussen de geomorfologische gesteldheid en de maatschappelijke ontwikkeling en de aard en situering der bebouwing komt daardoor onvoldoende uit de verf.

Veel van de oude eenvoudige dorpsbebou-

**Boerderij op de hoek Zon en Maanstraat
–Langestraat, herinnering aan het
agrarische verleden van Hilversum.**

wing werd om zijn oudheidkundige waarde in 1973 op de concept-monumentenlijst geplaatst. Een deel daarvan is in genoemd architectuurrapport opgenomen. Voorgesteld wordt van de overige panden er ook 36 te beschermen. Het gaat merendeels om eenvoudige woningen, een aantal boerderijen, wat bedrijfswoningen en oude bedrijfsgebouwen. Deze eenvoudige, oudere gebouwen zijn bij de presentatie van de gemeentelijke discussienota 'waardevolle bebouwing' helaas onderbelicht. Bovendien zijn de uitgangspunten voor de lijst van 1973 thans veranderd en had die inventarisatie slechts op een deel van de gemeente(kern) betrekking.

Het architectuurrapport vermeldt van elk object ook het bouwtype. In de samenvatting treffen we aan:

21 panden als oudere bedrijfswoningen (boerderij, fabrikantshuis, koetshuis, tolhuis),

105 andere woningen (waarvan 98 villa's), 11 winkels, 16 andere bedrijfsgebouwen, 14 scholen, negen kerken en 15 overige bijzondere gebouwen.

Een herinnering aan het agrarisch verleden geeft een op de rijksmonumentenlijst geplaatste voormalige boerderij. Deze werd kort na de brand van 1766 gebouwd dicht bij de Kerkbrink. Ondanks een langtijdig ander gebruik is de vroegere functie nog herkenbaar.

HERENHUIZEN

Het neo-classicisme en het herenhuis springen uit het onderzoek naar voren: door de relatie met de groei van Hilversum aan het eind van de vorige en het begin van deze eeuw. Er had een vestiging plaats van gezeten burgers, die hun status en hun representatie in het ontwerp van de villa tot uitdrukking wilden brengen.

Zo liet al in 1836 de koopman Jean van der Linden, wonend in een 'voornaam grachtpaleis' aan de Keizersgracht een buitenplaats bouwen aan de in 1827 bestrate 's-Gravelandse weg. Na het overlijden van het laatste familielid in 1880 werd de buitenplaats in publieke veiling verkocht. De koper was Christiaan van Lennep, een voormalig planter uit Java, zoon van de schrijver Jacob van Lennep. Na aankoop liet hij de buitenplaats afbreken en - in 1882 - opbouwen op een aantrekkelijker plaats. De grond kocht hij van de vooraanstaande Hilversummer Albertus Perk, lange tijd notaris en wethouder. Perk had door eerdere verkoop een erfdienstbaarheid van vrij uitzicht op de tegenoverliggende grond bedongen, nu het Rosarium. Het vrije uitzicht speelde een rol bij het ontstaan der villaparken. In het architectuurrapport is niet vermeld, dat de villaparken juist daarom zijn ontstaan op en nabij de oude stuwwallen.

VERZETSMONUMENT

Na 1945 rijpte het plan voor een verzetmonument in het Rosarium. De waardering van gemeentearchitect Dudok voor het neo-clas-

Neo-classicistisch herenhuis, hoek Boomberg -Peerlkamplaan, tegenover het Rosarium.

sicistisch herenhuis bleek toen niet zo groot: ... 'langs alle zijden blikken eenigszins deftige, maar wat saaie huizen uit het einde der vorige eeuw op ons neer en ik ben er van overtuigd dat een beeldhouwer zich hier wat bekneld zal gevoelen'.

Dudok was beïnvloed door Berlage, de vernieuwer in de architectuur rondom de eeuwwisseling. Deze verzette zich tegen het individualisme en de stijlimitaties van de 19de eeuw; zocht naar eenheid tussen bouwkunst en beeldhouwkunst in het belang van de gemeenschap.

Dudok ging later een eigen weg en kwam in de jaren twintig tot zijn eigen herkenbare stijl.

Van '20 tot '22 had nog een oriëntering

plaats op de Rotterdamse Stijlgroep met haar strakke objectieve vormgeving. Als gemeentearchitect kreeg hij gelegenheid vorm te geven aan gebouwen binnen diverse maatschappelijke sectoren.

Na 1920 ontwikkelde zich de Nieuwe Zakelijkheid in de bouwkunst: gebruik van staal, glas, beton; streven naar doelmatigheid; de gevel geen doel meer op zich, maar alleen een ruimteomsluitende functie.

Na het sanatorium Zonnestraal van Duiker was het door P. Elling ontworpen woonhuis een voorbeeld van deze stroming in Hilver-

sum. De gevel is gebruikt om vorm te geven aan een 'open' levenswijze; om licht en lucht te laten toetreden en binnen- en buitenruimte laten overlopen.

Met deze voorbeelden van het bouwen in Hilversum is ook getracht de vierde dimensie daarvan, de tijd, tot uitdrukking te brengen.

NAAR EEN MONUMENTENBELEID

Voor het behouden van gebouwen met hun omgeving willen B en W van Hilversum de mening van de burgerij horen. Daartoe is samengesteld de Discussienota waardevolle

Dr. Bavinschool, volkswoningbouw en badhuis, nabij Meidoornstraat (1921 - W. M. Dudok).

Buitenwoonhuis, Joelaan in het Diergaardepark (1930).

Foto's: M. A. Sonneveld, Hilversum

bebouwing. Het woord 'monument' is vermeden. Het is te geladen voor de oude dorpsbebouwing, waaraan wel een historische betekenis wordt toegekend.

Het gaat overigens om een bescherming als juridische maatregel; en gegrond op monumentenverordening en/of monumentenwet. Met een 'beschermd' pand zal niets mogen gebeuren, dan na goedkeuring van gemeente of rijk. Omdat het bestemmingsplan een onvoldoende instrument is voor de bescherming van buurten, zal de monumentenverordening daartoe worden aangepast.

AKTIEPLAN

Het architectuurrapport heeft de bouwstenen gegeven om tot een gericht beleid te komen. In de Discussienota wordt nu een actieplan voorgesteld. Daarin worden naast de bescherming als juridisch uitgangspunt een aantal maatregelen genoemd welke in positieve zin op het behoud zijn gericht.

Voor de beleidvoering zijn vijf varianten ontwikkeld. De 'selectieve benadering' heeft de voorlopige voorkeur, zowel van B en W als van enkele raadscommissies.

Dit betekent:

- een selectie maken uit het totaal van het cultureel erfgoed
- het zichtbaar doen blijven van verschillende perioden en stijlen.

Aan het financieel aspect en de groepsbenadering van andere varianten zal niet worden voorbijgegaan.

De voorlopige keuze kan gevolgen hebben voor bijna 140 objecten (panden en complexen). Daaronder vallen vrijwel alle objecten van de 1e en 2e categorie uit het architectuuronderzoek, 35 uit de voorlopige gemeentelijke monumentenlijst en 4 als oude infrastructuur (muur, waterput, bruggen). De architectuur van Dudok krijgt bijzondere, maar geen overdreven aandacht.

In het actieplan komen aan de orde de finan-

De te beschermen objecten van de monumentenlijst 1973 en de objecten uit het architectuuronderzoek 1983

bouwstijl of stroming	monum.l.archit. onderz. '83 ^{II}			
	1973 ^I	1	2	3 tot.
plaats.bouwwijze	34	4	3	1 ^{III} 8
oude infrastruct.	4	-	-	-
late gotiek	-	1	-	1
neo-classicistisch	1	4	17	22 43
neo-gotiek	-	2	-	2 4
neo-renaissance	-	3	&	9 17
andere neo-stijlen	-	3	-	2 5
chalet/vakwerk	-	4	5	9 18
bakst. ornamentiek	-	2	1	- 3
jugendstil	-	2	5	5 12
nieuwe bouwen	-	-	2	6 8
Amsterd. school	-	3	3	16 22
Haagse/Delftse sch.	-	-	3	4 7
nieuwe zakelijkheid	-	5	5	4 14
Dudok	-	8	8	3 19
invloed Dudok	-	-	-	7 7
overige	-	1	1	1 3
totaal	39	42	58	91 191

^I) voorzover niet in het architectuurrapport opgenomen

^{II}) indeling naar waarderingscategorie

^{III}) dit pand heeft in de nota monumenten in de kern een hogere waardering gekregen

Bron: Monumenten in het kerngebied van Hilversum, 1978, Architectuuronderzoek, 1983.

ciële aspecten, het beheer, het doen van aankopen, het steunen en stimuleren van particulieren en instellingen en het gebruik van het bestemmingsplan als instrument voor het behoud en inpassen van waardevolle bebouwing.

De Gemeente heeft onlangs gelegenheid gegeven tot inspraak over het voorgenomen monumentenbeleid.

Naast waardering voor het gemeentelijk initiatief kwam sterke twijfel naar voren aan de uitvoerbaarheid door de beperking van financiële middelen. Ook zal in een aantal gevallen nader beraad nodig zijn over een aanvaardbaar gebruik van gebouwen, welke niet meer beantwoorden aan hun oorspronkelijke functie. Plaatsing van gebouwen op de monumentenlijst legt immers beperkingen op aan de veranderbaarheid.

In oktober zal de Raad vaststellen of alleen die objecten beschermd zullen worden waarvoor financiële middelen kunnen worden vrijgemaakt; dan wel zal kiezen voor de selectieve benadering, door een inspreker terecht kritisch 'de krenten uit de pap' genoemd; of meer waarde zal toekennen aan gebieden waar de gebouwen met hun omgeving een eenheid vormen.

Drs J. Kwantes